

ISSN 2312-3206

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія:
ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ
Випуск 1
Том 1

Херсон-2018

ЗМІСТ**СЕКЦІЯ 1****ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ; ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ**

Амплесва О.М. ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ПРИНЦИПІВ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ.....	9
Андрійчук І.П. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ В МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ.....	14
Артюхіна Н.В. ІСТОРИКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНА МЕЖІ ЯК МЕЖОВОГО ПРОЯВУ ІСНУВАННЯ ЛЮДИНИ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ.....	20
Бабаєва Л.Р. ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕСИОНАЛЬНОЙ МОТИВАЦИИ У СТУДЕНТОВ ГУМАНИТАРНЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ.....	27
Базика Є.Л. ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ЇЇ ПРОФЕСІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В ПІЗНЬОМУ ЗРІЛОМУ ВІЦІ.....	32
Васюк К.М. ФЕНОМЕН РОЗШИРЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ ПОДВИГУ.....	39
Вертель А.В., Важинський С.Е., Щербак Т.І. ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ЯК ФАКТОР ПОРУШЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ СТРУКТУРНОГО ПСИХОАНАЛІЗУ Ж. ЛАКАНА.....	44
Волинець Н.В. ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ: ПАРАМЕТРИ, КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА ФУНКЦІЇ.....	50
Галян І.М. ЖИТТЄВІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЯК РЕГУЛЯТОРИ АКСІОГЕНЕЗУ ОСОБИСТОСТІ.....	62
Іщенко Л.В. АКМЕОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	67
Камінська О.В. ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ У СТУДЕНТІВ ІЗ РІЗНИМ РІВНЕМ УСПІШНОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	72
Карачинський О.А. ТРАНСФОРМАЦІЯ СМИСЛОВИХ СТРУКТУР ОСОБИСТОСТІ КОЛИШНІХ КОМБАТАНТІВ У ПРОЦЕСІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ЗА МЕТОДИКОЮ СМИСЛОЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ.....	78
Каргіна Н.В. ВІРА ЯК ОСНОВА ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ.....	83
Киричук О.О. ЦІННІСНІ РЕГУЛЯТОРИ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ.....	89
Корінна Г.О. ЗНАЧЕННЯ ТА РОЛЬ СПІЛКУВАННЯ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ В ДОШКІЛЬНОМУ ДИТИНСТВІ.....	94
Кравчук С.Л. ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ЯК ФАКТОРА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРУЖНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ.....	99
Кубриченко Т.В., Куп В.Є. ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОГО ПЕРЕЖИВАННЯ ЩАСТЯ МОЛОДИМИ ЧОЛОВІКАМИ РІЗНИХ ТИПІВ НОРМАТИВНОСТІ ГЕНДЕРНОЇ ПОВЕДІНКИ.....	106

10. Труфанова К.В. Инновационная составляющая использования и развития трудового потенциала. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2013. № 3(59).

11. Харитоновна Е.В. Личность в кризисе профессиональной востребованности / Личность в экстремальных условиях и кризисных ситу-

ациях жизнедеятельности: сборник научных статей международной научно-практической конференции / под ред. Р.В. Кадырова. Владивосток: Мор. гос. ун-т им. адм. Г.И. Невельского, 2011. 373 с.

12. Becker P. Theoretischer Grundlagen. Weinheim, Juventa, 1991.

УДК 159.923

ФЕНОМЕН РОЗШИРЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ ПОДВИГУ

Васюк К.М., к. психол. н., доцент кафедри психології
Донецький національний університет імені Василя Стуса

У статті здійснено теоретичний і біографічний аналіз феномена подвигу як елемента героїчної поведінки, розглянуто його моральні та вольові компоненти, які поєднані в симптомокомплекс. Героїчний вчинок трактується як вияв ситуативних диспозицій, що актуалізуються в екстремальних ситуаціях.

Ключові слова: героїзм, героїчний вчинок, подвиг, симптомокомплекс.

В статье осуществлен теоретический и биографический анализ феномена подвига как элемента героического поведения, рассмотрены его моральные и волевые компоненты, которые объединены в симптомокомплекс. Героический поступок трактуется как проявление ситуативных диспозиций, которые актуализируются в экстремальных ситуациях.

Ключевые слова: героизм, героический поступок, подвиг, симптомокомплекс.

Vasuk K.M. PHENOMENON EXPANSION OF THE IDENTITY DURING MAKING OF THE FEAT

In the article we have been realized theoretical and biographical analysis of the heroic phenomenon as element of the heroic behavior, have been described its moral and voluntary aspects, which were incorporated in the complex of symptoms. Heroic activities are explained as situation dispositions, which are actualized in difficult conditions.

Key words: complex of symptoms, feat, heroism, heroic activity.

Постановка проблеми. Будь-яка епоха потребує своїх героїв, які слугують еталоном поведінки для інших, зразком для особистісного розвитку, а також банально рятують чиїсь долі. Оскільки феномен героїзму досить складний і суперечливий навіть у визначеннях феноменів, то для аналізу його поведінкових проявів у конкретній особистості потрібно виокремити одиницю для аналізу. На нашу думку, такою одиницею може слугувати подвиг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У психологічній науці темі героїзму й подвигу присвячено надзвичайно мало праць, тому основні теоретичні та методологічні засади містяться в філософії, соціології й частково культурології та історії. Зазвичай визначення подвигу дають як вчинку, що здійснюється на благо суспільства чи окремої людини, але не самого суб'єкта й потребує від суб'єкта виняткових зусиль, які не докладаються ним у повсякденному житті й вимагають прояву вольових якостей. Також подвиг має обов'язково моральне підґрунтя, яке слу-

гує стимулом для реалізації надскладної поведінки, яку прийнято називати героїчною. Хоча досліджень з тематики героїзму надзвичайно мало, очевидно, що потрібно диференціювати різні прояви героїчної поведінки, оскільки їх характер реалізації та мотивація можуть бути різні.

Класифікація С. П'юрі, на наш погляд, не дуже вдала. Вона виділяє 3 типи героїчних вчинків:

– фізичний героїзм – це ситуації, коли людина ризикує життям заради врятування інших;

– моральний героїзм – ситуації, коли людина йде проти загальноприйнятих правил;

– вітальний героїзм – подолання власних фізичних вад.

Недоліком цієї класифікації, як нам видається, є те, що межа між фізичним і моральним героїзмом не проведена. У багатьох випадках протест проти загальноприйнятих норм містить такий самий ризик для життя, як і стрибок у полум'я.

На жаль, у психологічній науці не існує фундаментальної класифікації типів героїч-

ної поведінки та героїв як таких, тому за основу нами взята культурно-філософська класифікація героїв В. Плахова. Не беручи до уваги літературних і міфічних героїв, ми чітко виділяємо 2 основні типи героїчної поведінки, що подані на рис. 1.

У першому випадку ми назвали б це ситуативним героїзмом – цей тип героїчної поведінки характеризується одним-двома епізодами героїчних вчинків. У рамках цього типу вчинок має альтруїстичний або егоїстичний вектор. Наприклад, урятував людину з палаючого будинку, витяг дитину з-під коліс автомобіля – приклади альтруїстичного вчинку. Егоїстичний підтип представлений вчинками, які спрямовані на подолання власних страхів і вад, наприклад, стрибнути з парашутом, якщо боїшся висоти.

Другий підтип – пролонгований вид героїчних вчинків. Такі подвиги тривалі в часі, можуть формуватися роками. Вони не мають яскраво вираженого епізоду й аналізувати їх можна лише постфактум. Прикладом такого підтипу вчинків є робота розвідників, які роками могли непомітно працювати в оточенні ворога й на перший погляд не робити нічого видатного, але така діяльність потребує надлюдських зусиль і видатних вольових якостей. Прикладом егоїстичної форми такого підтипу вчинків є боротьба з фізичними недоліками. Таким героєм на початку кар'єри був О. Суворов, видатна поетеса Леся Українка або будь-який успішний параолімпієць.

Постановка завдання. Мета дослідження – довести припущення, що в основі героїчного вчинку лежить особливий стан свідомості, що ґрунтується на розширенні ідентичності суб'єкта.

Об'єктом дослідження є подвиг як прояв героїчної поведінки.

Предмет дослідження – розширення ідентичності в процесі здійснення подвигу.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що героїчний вчинок, або подвиг, –

це результат особливого стану свідомості під час переживання стресової ситуації, який полягає в розширенні ідентичності й базується на особливих симптомокомплексах, що поєднують моральні та вольові риси особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання про вродженість-набутість здатності до скоєння героїчного вчинку, подвигу непересічне, оскільки в психології цьому питанню взагалі не присвячено практичних досліджень. Зустрічаються радикальні точки зору, як, наприклад, у Ф. Зімбардо постулюється, що всі люди здатні на подвиг, коли складаються сприятливі умови середовища. Ми не згодні із цією точкою зору, оскільки одночасно в однакових умовах можуть перебувати багато осіб, але героїчний вчинок здійснюють лише окремі особистості. Якщо й говорити про соціогенетичну природу подвигу та героїзму загалом, то це результат тривалого виховання, що формує певні риси характеру й ціннісно-мотиваційні установки.

Ми припускаємо, що здатність скоїти героїчний вчинок свідомо притаманна не всім, а лише тим особистостям, у кого сформований указаний у гіпотезі симптомокомплекс. Звичайно, така особистість не шукає спеціально ситуацій, у яких вона може проявити героїзм, але у відповідних обставинах обов'язково його проявить, тоді як ті, що не мають такого симптомокомплексу, будуть бездіяльними.

Методологічна складність дослідження подібного феномена полягає у відносно невеликій кількості осіб, які проявляють героїчну поведінку, порівняно з усіма представниками суспільства, багато з героїчних особистостей загинули, тому повною мірою мотивацію їхнього вчинку дізнатися неможливо. Тому для подібного дослідження найкраще підходить біографічний метод.

Схоже дослідження провів Є. Сініцин, який досліджував подвиги льотчиків-вини-

Рис. 1. Типи героїчних вчинків на основі класифікації В. Плахова

щувачів часів Другої світової війни. На основі дослідження їхньої особистості він побудував модель героїчного вчинку, в основу якого поклав принцип векторності. Основними векторами є вольові якості. Ситуація створює напруження в цих векторах, і коли воно перетинає певну межу, то людина здатна скоїти героїчний вчинок. Цим і пояснюється виключність такої поведінки, оскільки у звичайної людини недосліджені поки захисні механізми не дають змоги перетнути межу напруження. Такими вольовими якостями, наприклад, є мужність, відвага, сміливість, почуття обов'язку, прагнення до переваги, схильність до ризику, пошук гострих відчуттів, навіть мазохізм. У різних ситуаціях комбінація цих векторів може бути інакшою, головне, щоб вони перетнули межу необхідного напруження.

Дослідниці Т. Вершиніна й Л. Баранська розглядали героїзм та окремих героїчних вчинків як його одиницю результатом ієрархізованої системи індивідуально-психічних та особистісних характеристик [1]. На першому рівні перебуває найбільш стабільна частина цієї системи, яка, власне, і визначає тип героя. Основу його становлять психофізіологічні показники. Наприклад, є тип героїв, які мають виражену екстравертованість, прагнуть публічно виступати, тобто мають типаж революціонера, а інші, навпаки, вирізняються мовчазністю, замкненістю. Від них часто навіть не очікують здійснення героїчного вчинку. На другому рівні – периферійному – перебувають характеристики, які піддаються поступовому впливу соціуму. Його становлять особливості виховання, моральні принципи й цінності, які лежать в основі прийняття рішення про дію, коли перед людиною постає вибір – здійснювати подвиг чи ні. Нарешті на третьому рівні перебувають ситуативні чинники, роль яких не можна недооцінювати. Наприклад, настрій або самопочуття можуть вплинути на те, чи здійснить людина певну дію, яку можна вважати подвигом.

Окрему проблему становить дослідження усвідомлення сутності вчинку під час здійснення подвигу. Т. Вершиніна вважає, що в процесі скоєння героїчної дії людина перебуває в зміненому стані свідомості, який виражається в певній регресії психіки на первісний рівень [1]. Це афективний стан, в основі якого лежать емоційні реакції гніву й частково страху. Але ми не погоджуємося з такою точкою зору, оскільки героїчні вчинки потребують диференціації. У визначенні вчинку як подвигу завжди наявний елемент суб'єктивізму, оскільки провідні структури прагнуть штучно створити героїв, видаючи дійсно малоусвідомлені дії

за героїчні. Наприклад, не можна порівнювати стани воїна, який біг в атаку під страхом покарання за боягузтво, й людину, яка свідомо кинулась у холодну ополонку рятувати потопаючого.

Як справедливо зазначає Д. Леонт'єв, також потрібно розводити поняття професійного героїзму, наприклад, рятувальників, і звичайної людини, яка кинулась рятувати когось із полум'я. На нашу думку, подвигом може вважатися не просто сміливий вчинок, а лише той, для здійснення якого людині потрібно було подолати однією зовнішні, й внутрішні перешкоди у вигляді сумнівів, страху та невпевненості в собі. Основою подвигу він уважає таку інтегральну якість, як життєстійкість [3]. С. Мадді включав у це поняття активну життєву позицію в поєднанні зі схильністю до ризику, що формують своєрідну готовність до дій в екстремальних умовах. Такі якості блокують реакції завмирання, які природні під час переживання страху людьми в екстремальних ситуаціях, а також це своєрідне блокування й інстинкту самозбереження, оскільки в героїчному вчинку завжди наявний дійсно реальний ризик для життя [2].

Але, згідно з класичною теорією О. Леонт'єва, у будь-якої дії повинні бути мотиваційні витоки, які дають необхідний енергетичний ресурс для виконання дії або вчинку. У цьому випадку це система цінностей людини, оскільки найслабшими й боягузами виявляються якраз люди з нестійкою системою цінностей, які не знали, чого хочуть від життя. До речі, в історії психології одним із наймасштабніших і найжахливіших експериментів з перевірки цього твердження є війни. Наприклад, відомий гуманістичний психотерапевт В. Франкл, перебуваючи в концтаборі, здійснював спостереження, які лягли в основу його теорії особистості. Він помітив, що найбільш стійкими й потенційно здатними на героїчні вчинки виявлялися люди з цілісною і стійкою системою цінностей.

На нашу думку, система цінностей дає змогу інтегрувати моральні та вольові якості, які слугують основою здійснення подвигу в єдиний характерологічний симптомокомплекс, що створює необхідний мотиваційний ресурс у стресовій ситуації, оскільки опис окремих вольових якостей не пояснює всієї складності в системі мотивів людей, які здійснили подвиг. Особливо, якщо цей подвиг пролонгований у часі та потребує тривалого напруження вольової сфери без швидкого результату. Ф. Зімбардо вважає, що здатність до героїчної поведінки закладена в більшій кількості людей, ніж її насправді реалізують. У цьо-

му випадку основною перешкодою для масового героїзму є особливості виховання. Найбільший соціальний експеримент з такого виховання проводився в 30-ті рр. XX ст. в Радянському Союзі, що проявилось в масовому героїзмі людей під час Другої світової війни в масштабах, який не спостерігався в країнах Західної Європи [4].

Д. Леонтьєв називає таку поведінку понаднормативною активністю. На нашу думку, вона зумовлена ситуативними рисами або диспозиціями, як називав їх Г. Олпорт [3]. Заперечуючи твердження деяких авторів, що героїчна поведінка закладена в людині як стійка риса характеру, тобто центральна диспозиція, ми стверджуємо, що подібні риси – ситуативні, вони часто приховані від самої людини.

Це також підтверджується дослідженнями А. Фам, яка проводила дослідження вибору вчинків у звичних для людини ситуаціях і критичних. Виявилось, що у звичних ситуаціях найчастіше проявляються сталі риси, за визначенням Г. Олпорта, так звані центральні диспозиції. Тоді як в екстремальних ситуаціях поведінка людини стає майже непередбачуваною, оскільки в дію вступають ситуативні диспозиції. Тобто відбувається певне розширення ідентичності, коли в поведінку індивіда включаються раніше не притаманні йому риси й мотиви.

Проаналізувавши біографії 112 осіб, які здійснили героїчний вчинок, ми дійшли висновку, що в їхній особистості проявлялися такі механізми. Як контрольну групу нами задіяні 80 осіб того самого віку й соціального походження, які не здійснювали героїчні вчинки, хоча й знаходились у стресових ситуаціях. Як стресові ситуації обрані активні бойові дії з потенційним ризиком для життя, автокатастрофи, де потрібно було врятувати не тільки себе, а і ще

когось, і випадки пожеж і втоплень інших людей.

Як з'ясувалося з контент-аналізу інтерв'ю та мемуарних записів, спогадів і описів експертів, більшість людей, які скоїли подвиг, не вважали себе героями й не вбачали у своїх діях нічого видатного, навіть коли їх винагороджували за це. Навпаки, серед їхніх описів часто зустрічається здивування своїми діями: «мені не вистачало часу подумати, я просто зробив це...», «я ніколи не думав, що зможу це зробити», «якби таке повторилося, не знаю чи зміг би я...». Подібні твердження свідчать про те, що в момент скоєння подвигу людина перебуває в особливому стані свідомості, однак це є специфічною реакцією, яка доступна тільки за наявності особливого симптомокомплексу моральних і вольових рис.

Біографічний аналіз показав такі відмінності у фактах біографії людей, що здійснили подвиг у критичній ситуації, і тих, що не здійснили його.

Однак це суперечить даним досліджень Д. Леонтьєва, який говорить, що подвиг завжди усвідомлений, але він виокремлює для свідомості людини ті варіанти дії, які іншим здаються неочевидними, неможливими в цій ситуації [3]. Прикладом такого подвигу, до речі, пролонгованого, є біографія радянського льотчика часів Другої світової війни, Героя Радянського Союзу О. Маресьєва, який зміг повернутись у бойову авіацію з ампутованими ногами. Для більшості його колег, керівництва й лікарів цей вчинок уважався неможливим. Але факт його здійснення говорить про реальність.

Нижче в таблиці 1 подано результати біографічного аналізу наявних фактів із життя героїчних особистостей і звичайних людей, які не здійснювали подвиг, перебуваючи в критичних ситуаціях. Тестування

Таблиця 1
Порівняльний аналіз фактів біографії осіб, які здійснили подвиг, і тих, які ніколи не здійснювали його

Біографічний факт	Особистості, які здійснили подвиг (%)	Особистості, які не здійснювали подвигу (%)
Гарні матеріальні умови життя в дитячому віці	35	65
Наявність захворювань і фізичних вад, які заважали здійсненню планів	45	11
Мрії щодо слави, стати відомим	35	44
Зайняття спортом, у тому числі й професійно	73	44
Висока суспільна активність (участь у політичних і громадських об'єднаннях)	56	54
Наявність у сім'ї фактів загибелі близьких у подібних до подвигу обставинах	21	11
Професія, яка пов'язана з рятуванням інших	35	14
Прояви надзвичайної вольової активності	75	35

ми не застосовували з тих міркувань, що більшість осіб з вибірки героїв уже померли, а тестування звичайних людей не дало б змоги адекватно зіставити результати. Для зручності порівняння результати показані у відсотках щодо загальної кількості осіб у групі.

Статистичне порівняння результатів здійснювалося за допомогою кутового перетворення Фішера. Достовірні статистичні відмінності спостерігалися за 4 показниками. Зокрема, «матеріальні умови життя», «наявність фізичних вад або захворювань», «зайняття спортом», «прояви вольової активності». Інші показники не виявили статистично значущих відмінностей між групами.

Умови виховання в ранньому віці як запорука формування схильності до здійснення подвигів суперечлива, але водночас пояснити це можна тим, що діти, які в дитинстві мали мало обмежень у матеріальному плані, отримували навіть більше за необхідне, мають менше підстав для розвитку вольових якостей, звичайно, погані матеріальні умови не є гарантією розвитку вольової сфери, оскільки скоріш за все має місце цілий комплекс чинників, включаючи батьківське виховання, але нестача необхідних ресурсів мотивує людину на досягнення.

У принципі той самий принцип дефіцитарності діє й у разі наявності фізичних вад або захворювань. Звичайно, люди по-різному реагують на факт фізичної неповноцінності. Одні переживають стійкі депресивні стани, а інші, навпаки, замотивовані подолати фізичну неспроможність і довести свою повноцінність. На нашу думку, тут теж має місце третій чинник, який буде перспективним у подальших дослідженнях, – вплив сімейного виховання на сприйняття дефіцитарної ситуації, що в одних випадках призводить до особистісної деградації, а в інших – до особистісного зростання.

Також важливим показником є заняття спортом. На нашу думку, спортивна діяльність водночас розвиває вольові якості й потребує вже високих стартових вольових показників. Крім того, спортсмени більше впевнені у своїх фізичних можливостях здійснити подвиг. Так було з Ш. Карапетяном, який, не роздумуючи, стрибнув у холодну воду рятувати людей, оскільки займався глибоководним зануренням як професійний спортсмен.

Під проявами надзвичайної вольової активності ми мали на увазі прояви наполегливості й цілеспрямованості, наприклад, під час здобуття омріяної професії (як було, наприклад, в О. Покришкіна), перемога важкого захворювання або активна діяльність в активній фазі цього захворювання,

вибір професій, які потребують надзвичайної витримки, наприклад, розвідника під час війни. Біографічний аналіз свідчить, що такі прояви вольової активності спостерігалися в героїчних особистостях протягом усього життя, починаючи з раннього дитинства, що відрізняло їх на фоні однолітків. Тому обережно можемо припустити, що подібні особливості є вродженими або виховуються в досить ранньому віці. Однак це припущення про походження надзвичайних вольових здібностей потребує окремої теоретичної та експериментальної перевірки.

Разом із тим гіпотеза деяких дослідників про професійний ризик і схильність представників тих чи інших професій до героїчного вчинку не знайшла підтвердження. Також потрібно відмітити, що мотив престижу і слави теж не є домінуючим у здійсненні подвигу, оскільки такі особистості, вірогідно, прагнуть самостверджуватись без ризику для життя. Це закономірно, бо для скоєння подвигу потрібне домінування альтруїстичних установок, а прагнення слави скоріш егоїстичне. Це непрямо свідчить про те, що в основі подвигу лежить той самий симптомокомплекс із вольових і моральних рис особистості, який у певній критичній ситуації провокує виключну дію. Розвиваючи тільки волю або тільки моральну сферу, неможливо досягти подібного стану.

Подібне розширення свідомості стає можливим на певному рівні особистісного розвитку, коли стає можливим особливе поєднання моральних і вольових якостей, що формують своєрідний симптомокомплекс. Тому героїчна поведінка здійснюється в певному зміненому стані свідомості, коли парадоксальним чином мобілізується когнітивна оцінка ситуації та мінімізується оцінка негативних наслідків для самого суб'єкта подвигу.

Також не можна ігнорувати ситуативний чинник, оскільки прикладів перманентної героїчної поведінки надзвичайно мало. Як правило, це один, рідше декілька вчинків, які людина скоює часто спонтанно, раптово потрапивши в екстремальну ситуацію. Тому інтерес становлять ті пускові механізми, які запускають ці поведінкові реакції в критичних ситуаціях в одних людей, але не обов'язково.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, гіпотеза, яка висунута на початку дослідження, підтвердилася. Результати біографічного й теоретичного аналізу підходів до вивчення цієї проблеми свідчать, що подвиг являє собою елемент героїчної поведінки, в основі якої лежить симптомокомплекс вольових і моральних якостей особистості, що дають можливість про-

явитися ситуативним диспозиціям, які реалізуються в героїчній поведінці в екстремальних ситуаціях. Екстремальна ситуація в цьому випадку є каталізатором, який дає змогу різним властивостям особистості діяти узгоджено. Але сьогодні не існує теорій, які б пояснювали індивідуальні відмінності особистостей, що є причиною такого об'єднання якостей у єдиний симптомокомплекс, оскільки наявність розвинених моральних або вольових рис недостатня для виникнення єдиного симптомокомплексу в поведінці.

Звичайно, в такому складному поведінковому компоненті, який включає 2 багатоконцентні сфери особистості, неможливо знайти єдину і просту модель. Як зазначає Д. Леонтьєв, у різних героїв були різні мотиваційні і смислові установки, але, на нашу думку, їх усе ж таки не так багато, тому досить актуальним є питання про узагальнення та систематизацію цих компонентів у єдиній моделі, яка б давала змогу точніше діагностувати наявність схильностей до героїчних вчинків і прогно-

зувати її наперед [3]. Тому це є підставою для створення більш деталізованої типології героїчних вчинків, типів героїв, які б допомагали виховувати подібні якості або прогнозувати їх наявність у поведінці в ранньому віці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баранская Т.С., Вершинина Т.С. Психосемантика героизма в историко-лингвистическом межкультурном контексте. Известия Уральского государственного университета. Серия 1 «Проблемы образования, науки и культуры». 2010. № 6(85). Ч. 2. С. 107–117.
2. Зубцов Ю. Героизм нашего времени. PSYCHOLOGIE. 2013. № 72. С. 23–35.
3. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. 2-е изд., испр. Москва, 2003. 487 с.
3. Сеницын Е. Александр Покрышкин – гений воздушной войны. Психология героизма. Новосибирск, 2008. 358 с.
4. Штейман М.А. Социокультурная идентичность: современные и коммуникативные модели. Гуманитарные чтения РГГУ. Москва, 2009. С. 206–220.

УДК 159.98

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ЯК ФАКТОР ПОРУШЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ СТРУКТУРНОГО ПСИХОАНАЛІЗУ Ж. ЛАКАНА

Вертель А.В., к. філос. н.,
викладач кафедри психології

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

Важинський С.Е., к. т. н., доцент,
доцент кафедри пожежної профілактики в населених пунктах
Національний університет цивільного захисту України

Щербак Т.І., к. психол. н., доцент,
доцент кафедри психології

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

У статті, присвяченій професійній деформації, нами експліковано два аспекти емоційного вигорання: порушення професійної ідентичності та труднощі на інтерсуб'єктивному рівні, які конвергують між собою. Показана тріступенева концептуальна модель на основі схеми з «двох дзеркал» Ж. Лакана, що відображає три динамічні процеси, які супроводжують суб'єктивні переживання «вигорілих» професіоналів.

Ключові слова: стадія дзеркала, емоційне вигорання, порушення професійної ідентичності.

В статье, посвященной профессиональной деформации, нами эксплицировано два аспекта эмоционального выгорания: нарушение профессиональной идентичности и трудности на интересубъективном уровне, которые конвергируют между собой. Показана трехступенчатая концептуальная модель на основе схемы из «двух зеркал» Ж. Лакана, которая отражает три динамических процесса, сопровождающих субъективные переживания «выгоревших» профессионалов.

Ключевые слова: стадия зеркала, эмоциональное выгорание, нарушение профессиональной идентичности.